

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет журналістики, реклами та видавничої справи

Кафедра журналістики, реклами та медіакомунікацій

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**«Подорожі під час війни: з валізою чи тривожним чемоданчиком
(серія журналістських матеріалів)»**

**«Traveling during the war: with a suitcase or an emergency bag
(a series of journalistic materials)»**

Виконала: здобувачка очної (денної) форми
навчання

спеціальності 061 журналістика

Освітня програма «Журналістика»

Пушкаревська Марія Віталіївна

Керівник к.політ.н. Задорожня А.Г. _____
(підпис)

Рецензент ст. викл. Іщенко О.С.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ . ____ . 20__ р.

Завідувач(ка) кафедри

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні Е№ _____

протокол № __ від ____ . ____ . 20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ОБґРУНТУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ.....	6
ОПИС ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ.....	15
ВИСНОВКИ.....	19
БІБЛІОГРАФІЯ.....	21
ДОДАТКИ (проєкт)	

ВСТУП

Дана робота присвячена темі подорожей під час війни і спрямована на дослідження їхнього нового значення в умовах сучасної української реальності та воєнного стану, починаючи з причин, які пояснюють, чому люди здійснюють поїздки (як всередині країни, так і за її межі), і до рівня висвітлення цієї теми в українських ЗМІ. Після початку війни подорожі стали невіддільною частиною життя багатьох людей. Але не завдяки суто позитивним факторам: хтось вимушено покинув своє житло, хтось переїхав, аби бути зі своєю родиною у випадку небезпеки, хтось волонтерить у новому місці та відбудовує руїни. Подорожі тепер асоціюються не із захопливими краєвидами та незабутніми емоціями, а з щоденним виживанням та адаптацією до нового середовища без попередньої підготовки.

У реаліях сьогодення подорожі часто розділяють життя на «до» та «після», даючи шанс почати заново. Разом з цим змінюється й підхід медіа: тревел-матеріали стають більш аналітичними, фокусуються на глибшому соціальному підтексті. Українські видання все частіше пишуть історії героїв, розказані через призму подорожей та викликів під час кризового стану. Тревел-матеріали набувають нових форм та значення. *«У світі, який частіше буває розділеним, аніж об'єднаним, тревел-журналістика може бути використана, аби долати супротивність»*, – писав Пол Теру, відомий своїми журналістськими подорожніми есе [26]. В умовах війни та постійного емоційного напруження ці протиріччя стають гострішими, тому потребують глибшого висвітлення у ЗМІ.

Мета цієї роботи полягає в дослідженні специфіки тревел-тематики в сучасних українській медіа в умовах війни, а також у створенні серії власних журналістських матеріалів, що пропонують різні перспективи на цю тему. Робота покликана дослідити та висвітлити нові змісти, яких набули подорожі у країні в умовах воєнного стану: від евакуаційних маршрутів до мандрівок з

метою відновлення ментального здоров'я. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення конкретних завдань:

- ✓ провести аналіз сучасної тревел журналістики в умовах війни в Україні;
- ✓ визначити жанри найбільш доречні для висвітлення цієї тематики у ЗМІ;
- ✓ окреслити загальну характеристику цільової аудиторії та її запитів щодо матеріалів про подорожі під час війни;
- ✓ зібрати відповідні дані та створити серію власних журналістських матеріалів (4), що описують різні аспекти тревел тематики.

Об'єктом дослідження є висвітлення тревел тематики у воєнний період (після повномасштабного вторгнення в Україну)

Предмет дослідження – процес створення власної серії журналістських матеріалів у різних жанрах на задану тему, а також особливості її висвітлення в українських виданнях.

Методи дослідження. Під час написання курсової роботи були використані загальнонаукові та фахові методи, серед яких – метод спостереження, опису, узагальнення, аналізу та моніторингу ЗМІ, а також методи творчої журналістської практики, зокрема підготовка та реалізація власних публікацій, інтерв'ювання.

Методологічну й теоретичну основу роботи становлять праці таких науковців, як Т. Сокіл, О. Міхо та А. Дергач [19], О. Базь [2], І. Печеранський та В. Катренко [15], R. Tiede [27], F. Hanush та E. Fursich [23], N. Williams, P. Wassler та G. Fedeli [28], B. Pirolli [24], J. Tan та M. Cheng [25] та ін., у яких детально описані основні поняття та концепції тревел-журналістики, а також досліджені її поточні проблеми та виклики. Український вчений, кандидат наук з соціальних комунікацій, Ю. Г. Полежаєв у своїх працях висвітлив теоретичні аспекти специфіки різних тревел-видань, виокремлюючи їхній поділ за типами,

а також журналістику мандрів як таку [16, 17]. Одна з наукових статей його ж авторства фокусує увагу на тому, що одна з ролей тревел-журналістів полягає у тому, щоб бути посередниками між представниками певних культур та аудиторією, а також влучно показати чим події та явища з різних країн відрізняються від досвіду у звичному читачу середовищі. Таким чином аудиторія формує базові уявлення про різні місця та надихається на нові подорожі. Ця стаття була створена на базі досліджень іноземних експертів у сфері тревел-журналістики й стисло розкриває основні цілі та функції матеріалів присвячених мандрівкам [17]. Також одну зі своїх робіт вчений присвятив дослідженню розвитку просвітницької тревел-журналістики в Україні [16].

Наявність великої кількості наукових робіт на тему тревел-журналістики в тому чи іншому форматі свідчить про популярність теми в науковому та академічному середовищі. Зокрема, розвиток жанрового різноманіття та нахили жанру висвітлював у своїй праці М. Варич [3], а І. Печеранський та В. Катренко досліджували характерні ознаки й характеристики жанру [15].

Сьогодні, коли всі медіапроцеси переходять в онлайн середовище, аудиторія виявляє особливий інтерес до подорожей. Причиною цьому є, зокрема, поява нових спецпроектів та журналістських матеріалів, основною темою яких є мандрівки. Через призму туристичної сфери, а також створення медіа, які активно підтримують цю тематику, проводили дослідження українські та іноземні вчені, серед яких: В. Cocking [22], Ю. Полежаєв [16, 17], Hanusch [23] та інші.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ

В умовах повномасштабного вторгнення, яке стало реальністю в Україні, подорожі помітно змінилися й набули нового значення: люди вимушено покидали свої домівки, переїжджаючи на нове місце, евакуювали родичів та знайомих з небезпечних регіонів, переганяли вантажівки з гуманітарною допомогою в інші області або ж проходили реабілітацію для відновлення психічного здоров'я, подорожуючи десь за кордон чи в межах України.

Якщо раніше асоціативний ряд зі словом подорожі був переважно пов'язаний з позитивними спогадами й особливими моментами, то зараз ситуація змінилася. Часто переїзди супроводжують розставання, страх, стрес і емоційну напругу, люди не знають, чи повернуться до свого звичного житла. Часто подорожі стають першим викликом на шляху до нового життя, бо життя продовжується й потрібно адаптовуватись до нових реалій. Багато для кого такі подорожі стали єдиним можливим порятунком в умовах небезпеки, тому не дивно, що сучасні журналісти дещо по-іншому висвітлюють цю тему.

У медіа контексті порідшали матеріали, де журналісти пропонують відвідати різні куточки світу та описують власний позитивний досвід. Натомість після 2022 року в українських ЗМІ можна знайти все більше матеріалів про вимушено переміщених осіб, про благодійні організації, які займаються евакуацією з небезпечних регіонів, про порятунок та перевезення тварин, які нерідко перебувають у критичному стані, про те, як люди починають нове життя після переїзду, як волонтерять та транспортують гуманітарну допомогу тощо.

Чому цю тему важливо дослідити саме зараз? Подорожі набувають нових значень, а отже відбувається активне переосмислення базових понять, як-от: безпека, домівка, засоби транспорту. Формуються нові асоціації із давно знайомими речами, суспільство зазнає змін. А тому журналістам важливо

зафіксувати ці зміни у своїх матеріалах та прослідкувати, які тенденції та до чого ці зміни призводять.

У ході дослідження теми **«Подорожі під час війни: з валізою чи тривожним чемоданчиком»** ми звернулися до трьох онлайн ЗМІ та здійснили аналіз їхніх публікацій у період з 22 лютого 2022 року до 31 січня 2024 року. Цей період дозволяє скласти загальну характеристику тревел-матеріалів саме під час повномасштабної війни в Україні та підкреслити як значення подорожей змінилося впродовж останніх трьох років.

Для моніторингу було обрано три українські видання, які спеціалізуються на тревел тематиці: «Вічний мандрівник», «Zruchno.Travel» та відомий медіапроект «Ukraïner». Адже вони мають більше матеріалів для аналізу, порівняно з іншими виданнями, які мають рубрику тревел, але не публікують такі матеріали систематично. Метою моніторингу є не аналіз відповідності журналістським стандартам, а скоріше нові тенденції та сенс, який сучасні журналісти вкладають у тревел-матеріали.

Моніторинг ЗМІ

Навіть після початку повномасштабної війни, тревел тематика все ще залишається популярною, про що свідчить наявність відповідної рубрики в багатьох онлайн-виданнях. Проте у фокусі цього дослідження спеціалізовані медіа, адже вони відіграють значну роль у формуванні туристичного образу України. Під час пошуку для кращих результатів були також використані ключові слова, як-от: «подорожі під час війни», «евакуація», «переїзд», «мандрівка» тощо.

Аналіз журналістських матеріалів виконаний за певними критеріями, як-от:

- жанр та місце публікації
- журналістські стандарти

- тематика і проблематика
- оформлення заголовків

Першим дослідженим виданням є «Вічний мандрівник», де було проаналізовано 31 матеріал. Це туристичне медіа, яке було створено з метою просування внутрішнього туризму. Типовим прикладом матеріалу, на основі якого можна скласти базове уявлення про це видання, є «Подорож довкола світу», у якому розкривається історія першого українця, якому вдалося здійснити навколосвітню подорож [18]. Ще одним прикладом є матеріал «Між Куяльником і Хаджибеєм: мандрівка Одещиною поміж лиманами» [13], де проводиться огляд туристичного маршруту з відображенням власного досвіду подорожніх. У цьому виданні матеріали, опубліковані впродовж останніх трьох років, є здебільшого просвітницького напрямку, вони інформують аудиторію про:

- власний досвід мандрівників, їхні пригоди та поради
- можливості для туристів в межах України (нові та вже популярні маршрути, цікавинки з різних областей)
- історичне та культурне тло різних туристичних напрямків
- популярні та менш відомі локації за кордоном, загальну характеристику та опис цих місць

Тематика є досить обмеженою у своєму різноманітті: переважно новини про туристичну галузь або матеріали з презентацією нових маршрутів. Серед жанрів найбільш поширеними є публіцистичні статті та короткі інтерв'ю. Аналітичних матеріалів немає зовсім, зате зустрічаються також фоторепортажі з різних туристичних локацій.

Матеріалів, які чітко показують відмінності у туризмі до та після війни – не виявлено. Також увагу читачів не привертають до того факту, що туризм змінив значення за останні роки.

У майбутньому, як потенційне рішення, видання могло б приділити більше уваги публікаціям, які чітко відображають реалії сьогодення, наприклад, написати про оновлення туристичної інфраструктури в безпечних районах та областях або писати просвітницькі матеріали про туризм як елемент відновлення (країни та населення), залучаючи до співпраці відповідних експертів. Таким чином журналісти видання зроблять більш вагомий внесок у висвітлення туризму в умовах війни.

Наступним спеціалізованим виданням до аналізу було обрано «Zruchno.Travel», ще один туристичний онлайн портал. У період останніх 3 років було опубліковано 63 матеріали, а цільовою аудиторією були туристи в межах України, працівники галузі туризму та різноманітні туристичні ініціативи. Одним з найбільш вдалих прикладів матеріалів видання є «Ловимо барвисту осінь на Поділлі. Інтерв'ю та маршрут Олександра Заремби», у якому розкривається персона директора Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, а також надаються поради для тих мандрівників, хто хоче відкрити для себе туристичні цікавинки на Поділлі [12].

Проаналізувавши публікації видання від старіших до нових, можна побачити, як поступово змінився фокус уваги та наративи. Якщо на початку війни (під час перших 365 днів) публікації дещо змінили основний напрямок, але все ще продовжували ту саму тревел тематику, то під час останнього року війни більш помітною є адаптація медіа до тривалого конфлікту, змінюється стиль та тон публікацій (замість дещо романтизованого тревелу, тон більш приземлений, практичний, журналісти намагаються підтримати галузь без зайвого оптимізму).

З проаналізованих матеріалів помітно, що основною метою видання є поширення внутрішнього туризму, підтримка туристичної інфраструктури та висвітлення нових напрямків та аспектів туризму. Найбільш поширеними

жанрами публікацій є новини, статті, інтерв'ю, також зустрічаються туристичні огляди, тревел-гайди та спецпроекти (з фокусом на фото та відео матеріали).

Тревел тематика була висвітлена по-різному і з поступово з'являвся все більш помітний вплив війни на те, як видання пише про подорожі. Наприклад, більше уваги приділяється безпечним регіонам (Західній Україні, Чернівцям, Закарпаттю), пропонуються більше опцій для подорожей в особливих умовах, акцент матеріалів спрямований на безпеку мандрівників (пропонуються дані про маршрути, укриття, комендантську годину тощо), додаються примітки про обмежений доступ до деяких туристичних напрямків або про відновлення галузі в певних регіонах.

Можна також прослідкувати поступову адаптацію видання до змін та нового способу життя країни. Проте, у фокусі видання все ще залишається просування українського: нашої культурної спадщини, локальних традицій, гастрономічних цікавинок та національної ідентичності.

Останнім проаналізованим виданням був проєкт «Ukrainer», було опубліковано 47 матеріалів тревел тематики з початку повномасштабної війни. Онлайн портал охоплює як українську, так і закордонну аудиторію (адже окремі матеріали доступні також іноземними мовами). На платформі проєкту можна знайти як більш традиційні тревел статті та інтерв'ю, так і звіти про етнографічні експедиції, документалістику та відео проєкти, які виходять в складі спецвипусків до окремих тем (як-от проєкт про регіони України, де журналісти знайомлять читачів з традиціями та побутом жителів різних куточків України). Прикладами таких матеріалів є: «Північ: козацьке бароко дерев'яне мереживо й архаїка Полісся» [21], «Південь: очерет, черепашиник і відбудова знищених сіл» [20], «Що ми втрачаємо внаслідок теракту на Каховській ГЕС» [14].

Тон цих матеріалів є здебільшого пізнавальним або документальним. Журналісти видання публікують матеріали з метою просування внутрішнього туризму, збереження культурної спадщини, а також підтримки під час війни. Саме цей останній аспект став більш помітний впродовж останніх років. Було проведено декілька експедицій в регіони, які постраждали під час бойових дій («Майстерня Попових: керамісти у прифронтовому Слов'янську» [4], «Спільна коляда: свято попри війну» [9]), розказані історії людей, які вимушено переїхали («Як переселенці на Закарпатті допомагають іншим» [11]), або висвітлено, як громади пристосувалися до нових викликів («Як відновлюють Ірпінь» [5], «Як відновлюють Макарівську громаду» [7]).

У цьому проєкті найбільше помітно як війна змінила тревел тематику в медіа. Замість популярних туристичних напрямків, журналісти подорожують до зруйнованих міст, описуючи всю руйнацію, яку бачать на шляху. Вони розказують про зруйновані життя, про опір, спілкуються з місцевими жителями, які втратили домівки, діляться ініціативами відбудови та поширюють інформацію про те, як люди чинять опір та відновлюють своє життя. Це є позитивним прикладом журналістики в умовах війни та адаптації до реалій сьогодення.

Журналістські матеріали загалом дотримані у всіх трьох виданнях, щодо жанрового різноманіття – переважають інформаційні матеріали, хоча не всі матеріали можна окреслити одним конкретним жанром.

Серед усіх найбільше матеріалів, створених власними кореспондентами видань, серед них: подорожні нариси, репортажі на місцях та огляди туристичних об'єктів. З таких матеріалів можна дізнатися про популярні, а також про маловідомі туристичні локації й про те, як вони змінилися з початком повномасштабної війни. Журналісти діляться власним досвідом та спостереженнями, роблячи читачів частиною цих мандрівок. Іншою

перспективою є висвітлення історій людей, для яких подорожі під час війни мали особливе значення та були викликом: як фізично, так і емоційно. Прикладом такого матеріалу є «Повернутися в Україну до рідних міст» Антоніни Андрійчук («Ukrainer») [1], де авторка розповідає окремі історії про українців через призму подорожей та додає глибини, підкреслюючи їхнє значення в житті цих людей. У матеріалі йдеться про подружжя, яке вимушено виїхало за кордон, а потім повернулося до рідного Святогорська на Донеччині, аби роздавати обіди місцевим та відновити підприємницьку діяльність. Також наявна історія про пані, яка повернулася до Чернігова зі своєю родиною та заснувала клуб амбасадорів української. Ще в матеріалі можна прочитати про чоловіка, який подолав шлях через Берлін та Польщу, аби дістатися до деокупованої Бучі, долучитися до волонтерського руху та збирати кошти на потреби ЗСУ. Усі ці фрагменти публікації показують, як подорожі є частиною процесу відновлення під час війни та нового початку для людей з різних куточків України. Схожим чином у матеріалі Аліни Заболотньої «Повернутися, щоб стати до лав “Госпітальєрів”» [6] того ж видання висвітлено історію про українців, які до початку війни реалізовували себе за кордоном, але повернулися, щоб захищати Батьківщину.

Найбільше якісних та повних матеріалів можна знайти на сайті «Ukrainer», хоча й нові публікації там з'являються значно рідше ніж на двох інших платформах. Один з матеріалів, опублікованих у 2023 році глибоко досліджує тему туризму в Україні до та після війни, перспективи, можливі напрямки розвитку індустрії. йдеться про статтю «Відновлення туризму і туризм для відновлення» Дарини Кухар від проєкту «Ukrainer» [10]. У публікації розглядаються можливі способи відновлення та переосмислення подорожей, наводяться приклади стратегій, які були використані в інших країнах для відновлення туристичної галузі, залучення власників туристичного бізнесу та мандрівників з різних куточків світу.

Детальніше розглядаючи дані матеріали, можна помітити, що у всіх матеріалах наявний підпис автора. Так, наприклад, у виданні «Zruchno.Travel» у кожній публікації в кінці вказані ім'я та прізвище журналіста, відповідального за матеріал. У виданні «Вічний мандрівник» підписи авторів можна знайти не лише під кожним окремим матеріалом, але й на перших двох шпальтах, де міститься перелік всіх матеріалів випуску з їхніми назвами та описом. У виданні «Ukraïner» у кінці кожного матеріалу можна знайти повний перелік людей, які працювали над публікацією: від автора тексту до редакторів та коректорів. У перших двох вищезгаданих виданнях можна помітити тенденцію не зазначати посаду авторів матеріалів, лише їхнє ім'я та прізвище.

Порівняння розкриття теми до повномасштабного вторгнення та після

Після проведення аналізу матеріалів та пошуку за ключовими словами «тривожна валіза», «мандрівки під час війни», «війна і тревел», «туризм під час війни», ми також провели пошук за цими ж словами до 2022 року. Можна дійти висновку, що до початку війни матеріали за цими ключовими словами були дуже обмеженими і лише в кінці 2021 року почали з'являтися окремі публікації, що містили слова «тривожна валіза», «війна» або «виїзд». Після цього, у період з 2022 до 2025 року, у матеріалах активно зустрічаються згадані словосполучення, зокрема в заголовках та лідах.

Тобто до кінця 2021 року у медіа просторі не було інфоприводів, які б спонукали до публікації матеріалів, які поєднують тематику подорожей та війни. Після початку вторгнення, почали з'являтися публікації про перетин кордону, про виїзд та евакуацію, про базові безпекові інструкції та адаптацію.

З часом тон публікацій дещо змінився. У 2024 та 2025 більшість таких публікацій розповідають історії людей та громад, а не просто поширюють факти про останні події. Вони мають тенденцію досліджувати подорожі на

глибшому рівні та розказати, як подорожі змінюють життя людей в умовах війни та як вони впливають на суспільство в цілому.

Можна дійти висновку, що тревел тематика в медіа зазнала значних змін протягом останніх трьох років і це вказує на те, що журналісти адаптують різні жанри до реалій сьогодення і підлаштовують тематику матеріалів таким чином, аби вона резонувала з аудиторією. Багато хто в Україні подорожував з тих чи інших причин після початку вторгнення. Тепер журналісти більш активно висвітлюють ці історії та додають глибини до тревел матеріалів.

ОПИС ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ

Ця кваліфікаційна робота присвячена дослідженню специфіки тревел-тематики в сучасних українській медіа в умовах війни, а саме змінам, які зазнали тревел публікації протягом останніх трьох років.

У межах цієї роботи було створено серію журналістських матеріалів у різних жанрах, які покликані висвітлити тему подорожей під час війни з різних боків: добровільних та вимушених мандрівок. Завдяки комплексному підходу були висвітлені як соціальні, так і етичні, психологічні та особистісні аспекти подорожей в умовах війни.

На першому етапі виконання роботи було здійснено моніторинг ЗМІ, який наведено вище, для глибшого дослідження теми та її актуальності. Згідно з цим аналізом, можна зробити висновок, що тревел тематика розвивається, але не має широкого поширення в медіа, окрім спеціалізованих видань, які фокусуються безпосередньо на публікаціях про подорожі. Ця сфера, як показав моніторинг, зазнала змін, порівняно з початком війни, якщо порівнювати з публікаціями, які ми бачимо сьогодні. Це свідчить про те, що подальший аналіз впродовж наступних 2-3 років дозволить провести більш комплексне дослідження та отримати більше даних для порівняння, а отже можливість отримати більш точні висновки.

Заради найбільш вдалої репрезентації та ширшого охоплення теми, було обрано різноманітні жанри матеріалів: інтерв'ю, подорожній нарис та есе. Ці жанри є найбільш поширеними для тревел тематики, тому дозволяють розглянути різні аспекти питання. Три окремі публікації поєднані спільною тематикою – осмисленням подорожі в умовах війни. Кожен матеріал сфокусований на мандрівці не просто як зміні локацій, а як спосіб пережити травму, відчутти власну присутність у зміненому світі, зосередитись на складних внутрішніх запитаннях.

Усі три тексти: інтерв'ю, есе та подорожній нарис – мають власну композицію, фокус та аспекти. Вони не складають одну серію, а скоріше кожен з них є індивідуальним журналістським висловлюванням. Робота над ними також пов'язана з моніторингом сучасних зразків тревел-журналістики, однак він був лише підґрунтям для розуміння тенденцій, а тому не входить до творчого проекту як самостійної частини.

Перший матеріал під назвою **«Від фронту до фіордів: мандрівка як частина реабілітації»** написаний у форматі інтерв'ю. У ньому героїня – військова медикня в зоні бойових дій. Вона ділиться власним досвідом щодо проходження програми психологічного відновлення у Швеції. Її батальйон виконує бойові завдання на Сумському напрямку, щодня рятуючи бійців та проводячи евакуацію з «нуля». Ця історія є прикладом того, як нові краєвиди, новий ритм життя й інше культурне тло дають змогу знову відчувати себе в безпеці та відірватися від реальності, де щодня перебуваєш у небезпеці.

«Якщо говорити про емоції, то з одного боку, я відчувала якийсь спокій... А з іншого боку я навіть була більше вражена не тим, що ми побачили за кордоном, а тим, що ми побачили, пересуваючись нашою країною. Коли ти трохи далі від їжджасш від фронту... Там просто все якось по-іншому і це помітно в малих речах», – говорить вона. Її слова відображають, що навіть, здавалося б, незначні зміни середовища мають сильний вплив на мандрівників. Особливо коли межа проходить між фронтовим та буденним цивільним життям.

Цей матеріал не про те, як мандрівка може бути втечею, а про те, як вона може стати частиною процесу відновлення та певною мірою зцілення. Як зазначають дослідники Hanusch & Fürsich (2014), сучасна тревел-журналістика здатна відображати глибоко персональні процеси переосмислення, пов'язані з простором [23].

Другий матеріал, **«Шлях додому: подорож у місце, яке змінилось разом зі мною»**, написаний у жанрі подорожнього нарису. У ньому втілена спроба побачити рідне місто (Білгород-Дністровський) після тривалої відсутності. Авторка повертається в одне з місць, де, попри відсутність активних бойових дій, відчувається тінь війни. Зміни – не завжди помітні з першого погляду, але вони присутні в поглядах людей, у мовчанні, у тиші дворів. Проводиться паралель з Брашовом – містом в Румунії, де в той же самий час панує святкова атмосфера Різдва й зовсім інші емоції навколо. Однією з провідних тем є протиставлення спокою та позитивних емоцій туристів за кордоном до почуття тривожності, яке відчувається вдома без чітких на те причин. Також у фокусі уваги зміна власного світогляду та перспективи на давно знайомі речі та явища. *«Я дивлюся на місто – і розумію, що змінююсь разом з ним»*, – говорить авторка.

Цей матеріал розкриває зокрема думку про те, що повернення до старого місця також є своєрідною подорожжю – не менше глибокою, ніж рух до нової локації. Як зазначає Ю. Полежаєв, подорожній текст часто є місцем, де змінюється не лише простір, а й сам суб'єкт спостереження [17].

Третім і останнім матеріалом є **«Туризм під сирени: чи існує етика подорожей у воєнний час?»** – есе, написане як роздуми на тему, чи маємо ми право на «втечу» посеред війни. Ці думки були нав'язані інтерв'ю, у якому ми спілкувалися з військовою про подорожі за кордон. Ми ставимо собі запитання: чи можна дозволити собі поїздку, коли в країні триває війна? Де проходить межа між туризмом і втечею? І чи не стає сама подорож у час війни актом провини або, навпаки, порятунку? *«Мені соромно хотіти їхати. Але навіть більше соромно – прожити життя й не мати позитивних спогадів, а ще жалкувати про безліч втрачених можливостей»*, – зізнається авторка.

У цьому матеріалі поставлено під сумнів звичне всім уявлення про подорож як розвагу. Як писав Пол Теру: «Подорожі є найбільш плідними, коли вони перестають бути лише способом дістатися до місця призначення й стають натомість нероздільними з життям, яке ви проживаєте щодня.» (*The Great Railway Bazaar*, Picador: 1994) [26], (пер. з англ. – Пушкаревська Марія).

Це есе не пропонує єдиної та остаточної відповіді, а лише привертає увагу до внутрішнього конфлікту, знайомого багатьом українцям, що живуть між бажанням вирватися, хоча б і на короткий час, і необхідністю залишатися.

Усі три публікації зосереджуються на тому, як подорожі зазнають змін саме під час війни в Україні. Мандрівки не є виключно елементом зміни руху в просторі. Вони також є втіленням руху до себе, до нових можливостей, внутрішнього відновлення та зцілення. Публікації розкривають три різні аспекти досліджуваної теми: досвід реабілітації, повернення додому й складного морального запитання. У кожному з них мандри виявляються складною, багат шаровою подією, яка викликає більше запитань, ніж дає відповідей.

ВИСНОВКИ

Тема тревел-журналістики під час війни й подорожей загалом сьогодні залишається актуальною, про що свідчать численні публікації, розміщені на сторінках українських онлайн видань та спецпроектів у період останніх трьох років. Онлайн редакції висвітлюють цю тему різними способами, поєднуючи звичні для аудиторії тревелоги з інтерв'ю та нарисами, де історії героїв тісно переплітаються з подіями на тлі війни. Хтось мандрує в пошуках нового життя, комусь подорожі допомагають відновитися фізично та морально після пережитої травми, для когось, навпаки, повернення додому є найбільш довгожданим моментом. Такі розповіді тепер є невідійманою частиною українського медіапростору.

Завдяки моніторингу ЗМІ в рамках цієї роботи було проаналізовано загалом 141 матеріал. Добірка складалася з публікацій різних жанрів та форматів, у результаті були отримані такі дані. У період з лютого 2022 року до грудня 2024 року онлайн видання «Вічний мандрівник», «Zruchno.Travel» та всеукраїнський медіапроект «Ukrainet». Основним інфоприводом, на якому базуються більшість матеріалів, став початок повномасштабної війни, який помітно змінив медіапростір та поставив перед журналістами нові виклики. Цьому питанню також присвятили свої праці такі науковці, як-от: J. Tan та M. Cheng [25], N. L. Williams, P. Wassler G. та Fedeli [28]. Вони досліджували крнцепти взаємодії туризму, війни та медіа, аналізуючи наратив російсько-української війни [25], а також привернули увагу до проблеми соціальної репрезентативності туристичної галузі в умовах війни безпосередньо на прикладі України [28].

Матеріали за тематикою тревел можна схарактеризувати глибшим підходом до висвітлення подій. Автори привертають увагу до того, як подорожі перестали бути виключно різновидом розваг. Історії, розказані через призму

мандрівок, показують, як життя людей розділяються на «до» та «після» і яке символічне значення може відігравати дорога, як-от наприклад, у матеріалі «Повернутися додому до рідних міст» від проєкту «Ukrainian» [1]. Публікації, написані з експедицій до деокупованих територій, чітко демонструють зміни реалій життя та дозволяють провести паралелі з місцями, яких напяму не торкнулась руйнація, спричинена війною.

Хоча зміни в тревел-журналістиці можна помітити на багатьох онлайн платформах, найкращу репрезентацію пропонує проєкт «Ukrainian». На сайті навігацію читачів спрощує наявність пошуку інформацію за регіонами країни, а також за тематичними розділами, одним з яких є «Війна». Під кожною публікацією наведено повний список команди, яка працювала над нею, а також матеріали впорядковані за спільними тематичними групами. Кожний матеріал супроводжується фото- або відеоматеріалами для повного занурення в історію. Подорожуючи, журналісти пропонують по-новому поглянути на різні куточки України та дізнатися унікальні історії з перших вуст про відновлення, волонтерство, повернення додому, евакуацію та інші суміжні теми.

Об'єктом дослідження цієї кваліфікаційної роботи було висвітлення тревел тематики у воєнний період (після повномасштабного вторгнення в Україну). Результати підтвердили, що тревел тематика зазнала змін. Вона продовжує розвиватись і все ще посідає значне місце в інфопросторі, набуваючи нових форм.

Для повного занурення в тревел тематику, ми обрали популярні жанри, характерні для матеріалів тематики про подорожі: інтерв'ю, подорожній нарис та есе. Кожна публікація є самостійною перспективою на досліджувану тему. Ці жанри відкривають можливість широкій аудиторії дізнатися більше про тревел тематику й звернути увагу на актуальні питання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрійчук А. Повернутися в Україну до рідних міст. *Ukraïner*. 2024. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/dodomu-v-deokupovani/> (дата звернення 21.01.2025)
2. Базь О. Жанрова специфіка тревел-журналістики в сучасному українському медіапросторі. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Філологічні науки (45). 2018. 120–125 с.
3. Варич М. Тенденції розвитку жанру подорожнього нарису. *Журналістика: науковий збірник*. Київ: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2013. Вип. 12 (37). 204–206 с.
4. Дідковська В. Майстерня Попових: керамісти у прифронтовому Слов'янську. *Ukraïner*. 2024. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/maysternia-porovykh/> (дата звернення 14.02.2025)
5. Дідковська В. Як відновлюють Ірпінь. *Ukraïner*. 2024. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/vidnovlennia-kyiv/> (дата звернення 13.02.2025)
6. Заболотня А. Повернутися, щоб стати до лав «Госпітальєрів». *Ukraïner*. 2024. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/povernutysia-do-hospitalieriv/> (дата звернення 13.02.2025)
7. Котович С. Як відновлюють Макарівську громаду. *Ukraïner*. 2024. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/vidnovlennia-makariv/> (дата звернення 13.02.2025)
8. Коцюбинський М. *Intermezzo*. Київ: Наукова думка. 2010. 96 с.
9. Кулаковська Х. Спільна коляда: свято попри війну. *Ukraïner*. 2025. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/spilna-koliada-fotoproiekt/> (дата звернення 11.02.2025)
10. Кухар Д. Відновлення туризму і туризм для відновлення. *Ukraïner*. 2023. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/turyzm-vidnovlennia/> (дата звернення 15.02.2025)

11. Лакатош З. Як переселенці на Закарпатті допомагають іншим. Ukraïner. 2023. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/pereselentsi-dopomahaiut/> (дата звернення 26.01.2025)
12. Ловимо барвисту осінь на Поділлі. Інтерв'ю та маршрут Олександра Заремби. ZruchnoTravel. 2023. Веб-сайт URL: <https://zruchno.travel/Publications/Entry/6192?lang=ua> (дата звернення 12.02.2025)
13. Мальон О. Між Куяльником і Хаджибеєм: мандрівка Одещиною поміж лиманами. Вічний мандрівник. № 14. 2023. Веб-сайт URL: <https://eternal-traveler.media/> (дата звернення 23.01.2025)
14. Мудрак Д. Що ми втрачаємо внаслідок теракту на Каховській ГЕС. Ukraïner. 2023. Веб-сайт URL: <https://www.ukraïner.net/naslidky-teraktu-na-hes/> (дата звернення 23.01.2025)
15. Печеранський І., & Катренко, В. Характеристика жанрів тревел-журналістики. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво, 2(1). 2019. 33-41 с.
16. Полежаєв Ю. Г. Особливості місцевої тревел-журналістики в контексті розвитку внутрішнього туризму. Держава та регіони. Соціальні комунікації, (2). 2013. 96-99, 102-105, 322-331 с.
17. Полежаєв Ю. Г. Розвиток просвітницької тревел-журналістики в Україні (середина ХІХ–початок ХХ століття). Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки, (4). 2012. 106-110 с.
18. Санченко А. Юрій Лисянський: подорож довкола світу. Вічний мандрівник. № 13. 2023. Вебсайт URL: <https://eternal-traveler.media/> (дата звернення 16.02.2025)
19. Сокіл Т., Міхо О., Дергач А. Туристичний ринок України в умовах війни: проблеми, загрози, можливості. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму, №1, 2024. с. 25–34.

20. Шиян О. Стріха. Південь: очерет, черепашник і відбудова знищених сіл. Ukraïner. 2023. Вебсайт URL: <https://www.ukraïner.net/strikha-pivden/> (дата звернення 20.01.2025)
21. Шиян О. Стріха. Північ: козацьке бароко дерев'яне мереживо й архаїка Полісся. Ukraïner. 2023. Вебсайт URL: <https://www.ukraïner.net/strikha-pivnich/> (дата звернення 11.02.2025)
22. Cocking B. Travel Journalism and Travel Media Identities, Places and Imaginings. Kent: Centre for Journalism. 2020. 162 p.
23. Hanusch F., & Fürsich, E. (Eds.). Travel journalism: exploring production, impact and culture. Springer. 2014.
24. Pirolli B. Travel journalism: Informing tourists in the digital age. Routledge. 2018.
25. Tan J., & Cheng M. Tourism, War, and Media: The Russia-Ukraine War Narrative. Journal of Travel Research. 2024.
26. Theroux P., The Great railway Bazaar: By Train Through Asia. Picador, 1994.
27. Tiede R. The importance of travel journalism. 2017.
28. Williams N.L., Wassler P., & Fedeli G. Social Representations of War Tourism: A Case of Ukraine. Journal of Travel Research. 2023.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Від фронту до фіордів: мандрівка як частина реабілітації

Здавалося б, між українським фронтом та шведськими фіордами – небагато спільного. Проте, вони стали частиною подорожі військової медицини на шляху до реабілітації. Як нові враження, прості людські жести та спокій скандинавських пейзажів змінили буденні реалії війни – читайте далі.

На початку листопада група військових, які виконували бойові завдання на одному з найбільш небезпечних напрямків, вирушила до Швеції в рамках програми з реабілітації психічного здоров'я. Український благодійний фонд «REPOWER», заснований на підтримку військових медиків, які працюють в бойових умовах, був організатором цього проєкту. Однією з військових, які взяли участь у цій експедиції, була Ганна «Мангуст».

Ганна, начальниця медичної служби 182 батальйону 122 окремої бригади територіальної оборони Одеської області, сама родом з Білгорода-Дністровського. За освітою вона лікарка-терапевт. На другий день після повномасштабного вторгнення вона розпочала військову службу і вже за рік отримала підвищення до звання капітана. За час служби пані Ганна разом зі своєю командою працювала на Одещині, Миколаєвщині, Донеччині та Сумщині. Надаючи першу допомогу пораненим та організовуючи евакуацію з поля бою. Протягом останнього року її батальйон працював поблизу Краматорська, а пізніше – на околицях Сум. Указом Президента України від 12 жовтня 2024 року медики 182-го батальйону були нагороджені за успішне виконання бойових завдань на Покровському напрямку. Пані Ганна отримала

Відзнаку президента України «За оборону України». Сьогодні ж вона поділилася враженнями від поїздки до Швеції та розповіла, у чому полягала цінність подорожі під час війни.

Далі – монолог Ганни.

Перші плани подорожі

Почнімо з того, що про цю програму ми дізналися вперше, коли прийшло розпорядження по бригаді. Там було зазначено, що незабаром медики мають їхати у відрядження. Якщо говорити про те, що спонукало взяли участь, то наше медичне керівництво насправді визначило хто саме поїде, тому в нас був список рекомендованих на проходження цієї програми. І коли я дізналася, що теж є в цьому списку, то вирішила, що треба їхати, бо такі можливості в житті не часто трапляються.

Про організацію та локацію

Сама програма проходила у Швеції, організовано було все дуже класно, зокрема транспортування, проживання, харчування та щоденні заходи. Також було дуже багато волонтерів, які нами займалися. Вони справді приділяли нам багато часу буквально кожного дня й дуже допомагали. Програма була доволі різнобарвною: для нас були організовані усілякі екскурсії, були також лекції, психологічні практики, гімнастика. А ще в рамках цих заходів ми відвідували місцеву лікарню та навіть спілкувалися з локальною ДСНС. Тож активностей було задосить і всі були по-своєму цікаві.

Дві реальності

Якщо згадати, що мене вразило найбільше, особисто мене вразили люди, яких я вперше зустріла під час цієї подорожі. Тобто українці, які були теж брали участь у проходженні програми. Я побачила дуже багато молодих освічених хлопців і дівчат. Вони мають гарну освіту, знають іноземні мови, і всі ці люди є медиками, які пішли воювати за нашу країну. На мене, якщо чесно, ось це справило неабияке враження.

З одного боку, поки ми були за кордоном, я відчувала якийсь спокій... А з іншого боку я навіть була більше вражена не тим, що ми побачили за кордоном, а тим, що ми побачили, пересуваючись нашою країною. Коли ти трохи далі від'їжджаєш від фронту... Там просто все якось по-іншому це помітно в малих речах. Наприклад, я звернула увагу, що в одному з містечок, де ми проїжджали, люди прибирали вулиці й займалися міськими клумбами, саджали квіти. Вулиці міста виглядали дуже охайними, видно було, що про них дбають.

Проте, на жаль, від думок про війну в мене не вийшло повністю відволіктись, адже я з собою брала ноутбук і віддалено працювала зі Швеції, коли була можливість. Постійно допомагала своїм виконувати якусь паперову роботу. Це рутинна, якою потрібно займатись кожного дня й відповідно звітувати.

Новий досвід та соціалізація

Думаю, що на практиці цей досвід подорожі як такий вплинув на мене дуже позитивно, було багато аспектів, яких нас навчили під час різних занять, які я можу ефективно застосовувати в повсякденному житті. Зокрема, я маю на увазі психологічні практики: як засинати, як заспокоювати, як спілкуватися з побратимами або з пораненими. Ці практики були частиною програми, вони дійсно допомагають.

Ми спілкувалися також з мешканцями тієї місцевості, коли був вільний час. Я була дуже вражена тим, що вони знають про нашу країну. Насправді багато знають і дуже добре до українців ставляться. Нам приділяли досить багато часу, також зустріли людей, які ще раніше виїхали з України до Швеції.

Рефлексія та поради на майбутнє

Після повернення можу сказати, що відчуваю певні зміни: насамперед у власному світогляді. Наприклад, тепер я переконана, що ніякі плани не

треба відкладати на потім. Якщо є можливість кудись поїхати, для того щоб відволіктись або просто відпочити, то варто скористатися такою нагодою.

Якщо б в мене була можливість поділитися досвідом з іншими військовими, я б сказала, що такі мандрівки є дуже гарною практикою. Це і зміна «картинки», і зміна вражень, і зміна середовища. Я бажаю кожному відчутти це на собі. Якщо буде така можливість, використовуйте її обов'язково!

Як бачимо, під час війни подорожі можуть виконувати різні функції, зокрема дати шанс на психологічну реабілітацію. Для військових такі можливості є дуже цінними, адже вони особливо потребують відпочинку або хоча б зміни середовища. Такі мандрівки допомагають людям відновлюватись та по-іншому подивитись на себе та події навколо. Ми сподіваємось, що в майбутньому для української армії буде доступно ще більше терапевтичних програм.

Марія Пушкаревська

ДОДАТОК 2

Шлях додому: подорож у місце, яке змінилося разом зі мною

Була неділя, я прокинулася, коли ще за вікном було темно й почала перевіряти, чи нічого я не забула покласти до валізи. Усе наготові, сьогодні нарешті їду додому на зимові канікули. Трохи хвилююся, ця подорож змушує багато про що замислитись.

Різдвяний період зазвичай супроводжують якісь особливі емоції, ніби чекаєш на якесь диво або хоча б щось дуже позитивне. Проте, такого відчуття немає. За три роки війни з'явилося інше відчуття: традиційні святкування не завжди на часі. Адже не можна просто ізолювати себе від всього, що відбувається навколо, і раптом відчути якісь особливі пориви радості.

Перед виїздом я вирішила все ж якось підтримати різдвяну традицію і привітати моїх румунських друзів. Поїхала автобусом до центра міста. Це його найстаріша частина, тому тут безліч туристів, навіть коли у неділю все зачинено на свята, а надворі сніжить. Люди приїжджають сюди подивитися на різдвяні декорації, зробити на пам'ять фото з родиною та відвідати вуличний ярмарок просто неба на центральній площі. Воно й справді того вартує: величезна ялинка з різноколірними ліхтариками, будівлі прикрашені стрічками та хвойними гілками, снігові баби біля великих ресторанів, які ніби змагаються між собою. Місто виглядає привабливо і вдень, і вночі, коли вмикають всі світлові декорації, що тягнуться вздовж вуличок й ніби вказують шлях.

На великій площі особливо відчувається запах глінтвейну: його готують одразу в декількох наметах й продають усім, хто хоче зігрітися. Запах кориці, зірчатого анісу, гвоздики та свіжих цитрусів наповнює повітря та змішується з запахом смажених каштанів, ще одним місцевим смаколиком. Тут також продають дитячі іграшки, вирізьблені майстрами по

дереву, традиційні рушники та вишиванки. Усе це дуже схоже на українські традиції і справді відчувається якась особлива атмосфера, але важко відчутися себе частиною цього. Дивне відчуття, ніби все навколо не справжнє, адже не розумію, як за декілька сотень кілометрів люди щодня ризикують життям просто, аби вижити. За декілька годин і я туди поїду, але так правильно, там мій дім.

Роздумуючи про це, віддаляюся від великого натовпу і прямую вузькими вуличками до місця призначення. Заходячи до будинку вітаю друзів та віддаю їм невеличкі подарунки, вони запрошують мене на каву. Вони знають, що я сьогодні їду додому, але не зовсім розуміють, що в Україні тепер свята виглядають по-іншому навіть якщо люди перебувають в безпеці. Думаю, це природно. Складно зрозуміти ситуацію, поки її не проживеш.

Знову виходжу надвір, повітря все ще морозне, сніг падає тепер вже великими пластівцями та поступово вкриває бруківку білим шаром. Цікаво, чи вдома зараз сніжить? Їду до міського вокзалу зі своїми речами й вже вдесьте перевіряю, чи маю всі необхідні документи. Підходжу до автобуса, щоб знайти водія і раптом чую, як люди спілкуються українською. Озираюся, на стоянці чимало машин з українськими номерами. На свята завжди більше людей йдуть додому або відправляють пакунки для своїх близьких. Біля автобуса поступово збільшується черга. Кожен по черзі підходить до водія, аби показати своє ім'я у списку пасажирів, а потім піднятися й зайняти місце для себе й багажу. Після цього люди знов спускаються, аби попрощатися зі своїми друзями та знову займають місця, готуючись до від'їзду.

Я знаходжу вільне місце та кладу свій рюкзак на сидіння поруч, сподіваючись, що людей буде небагато й мені дістануться обидва місця. Попереду довга ніч, більш як десять годин переїзду. Далі потрібно пройти кордон, там теж може бути затримка. Потім ще пару годин – і нарешті вдома.

Принаймні, такий план. Найважчою частиною переїзду для мене ділянка проїзду через гори, де дорога в'ється серпантинном посеред лісу. Але іншого об'їзду немає. Коли я втомлююся намагатися заснути, щоб час минув швидше, починаю розглядати пасажирів та слухати тихі розмови навколо. Час від часу хтось дзвонить додому повідомити, скільки ще триватиме подорож. Світло в салоні вимкнули, усі відпочивають. Але атмосфера трохи напружена. Напевно, більшість з цих людей багато через що пройшли за останні три роки. І хто знає, що на них чекає вдома. Чи досі у них є дім, куди можна безпечно повернутися? Що саме вони втратили? Коли востаннє бачились з рідними? Поки всі ці питання вирують у мене в голові, я переводжу погляд за вікно. Починається пурга, великі сніжинки стрімко пролітають повз автобус, залишаючи за собою довгий білий слід. У горах завжди холодніше, аніж там, унизу. Нарешті виїжджаємо з лісу. Тепер рухаємось по шосе в напрямку поромної переправи. Це останнє, що розділяє дві реальності. По той бік Дунаю усе по-іншому, навіть там, де не було бойових дій.

Проходимо митний контроль, в автобусі всі прокидаються та починають шукати свої документи. Румунські та українські прикордонники проводять перевірку, рухаємось далі. Відчуваю, що автобус сунеться більш плавно, за вікном чути якийсь інший вітер і характерний шум: це поромна переправа через Дунай.

Що я відчула в наступні дві-три години – важко описати. У темряві мало що видно, але я впізнаю місцевість, майже кожне селище, яке ми проїжджаємо. Час від часу автобус робить зупинки, пасажирів виходять зі своїми пакунками. Хтось іде до будинків, де горить поодиноке світло, хтось чекає вдома. Хтось прямує до машини, яка під'їхала зустріти подорожніх, їхній шлях продовжується, але тепер вони не самі. У цей час найважче залишатись бадьорою, втома та довга дорога поступово беруть своє. Але знаю, що засинати не можна: скоро моя зупинка. Відправляю повідомлення,

що майже вдома, уже прийшло кілька СМС від мобільних операторів, які вітають мене в Україні. Дивне почуття, адже раніше такі повідомлення я бачила лише коли переходила в зону Роумінгу. Але життя змінюється, різниця в деталях. Проїжджаємо блокпости, ліхтарів не видно, мабуть, місто в режимі світломаскування. Але я й так бачу, яка це вулиця й скільки ще залишилось. Тут пройшло все моє дитинство, а потім роки старшої школи, університету... Виходжу коло свого дому, начебто виглядає як і раніше, просто здається тепер трохи меншим. Вдихаю морозне зимове повітря, воно тут якесь інше, якесь «правильне», саме таке, яке має бути. На вулиці незвично тихо. Але ця тиша скоріше насторожує, ніби щось погане має її порушити.

На перший погляд, усе як і було. Ті ж самі будівлі на тих же місцях. Знайомі машини та перехожі. Але якщо придивитися ближче, можна побачити, що за останні роки все змінилося. Якщо не фізично, то у перспективі точно. Можливо, змінилося моє власне бачення. Знайомі виглядають більш втомлено, видно, що щоденний стрес просто так не минає. На свята хтось все ще дотримується традицій, а хтось просто відпочиває, або ж відкладає святкування до перемоги. Зараз багато чого відкладають до перемоги. А час не зупиняється. Хто знає, куди ця подорож приведе завтра? Я дивлюся на місто – і розумію, що змінююсь разом з ним.

За ніч було чути декілька сирен повітряної тривоги. Це тепер буденність, у більш-менш безпечних регіонах люди не особливо занепокоєні цим. З одного боку це добре, адже постійно жити в паніці – неможливо. З іншого боку, чи справді можна звикнути до такої буденності, чи організм просто працює в режимі виживання?

Хай там як, навіть засинаючи під сиренами, я думаю про увесь шлях, який довелося подолати, аби знову опинитися під рідним дахом і нарешті обійняти своїх близьких і сумніви відпадають. Тут мій дім! Тут я в безпеці, тут я зараз маю бути й тут ми святкуватимемо Різдво разом, попри страх і

тривожність. Адже це частина подорожі. Так, місто змінилося й люди в ньому безумовно не такі, як раніше. Але ми проходимо цю подорож на шляху до змін разом. Хоча нам не відомо остаточне місце призначення, ми не маємо права спинитися напівдорозі.

Марія Пушкаревська

ДОДАТОК 3

Туризм під сирени: чи існує етика подорожей у воєнний час?

В умовах повної війни будь-яка мандрівка, незалежно від тривалості та місця призначення, перестає бути простою зміною середовища довкола. Вона стає питанням скоріше моральним. Хтось втрачає домівку чи навіть життя, а хтось в той самий час бронює за першої можливості квитки на відпочинок. Це викликає незручне запитання: а чи можна взагалі подорожувати, коли ваша країна вже протягом трьох років буквально горить?

Для багатьох українців подорожі стали своєрідною формою виживання: фізичного й водночас морального. Можливо, для когось це єдиний шанс на кілька днів відірватися від думки про те, що за тисячу кілометрів лунають сирени, щодня сповіщаючи про втрату й підсилюючи тривожність. І саме тому про таку потребу нам судити не варто. Але хіба такий виїзд не межує з актом поглинання чужого миру, коли ваша країна майже втратила свій власний?

Насправді у кожного з нас присутній власний поріг стерпного. Хтось може легше адаптуватися до нового й рухатись далі, комусь важко пережити навіть найменші зміни в рутині. Нормальної реакції просто не існує, хоча б тому що те, що відбувається навколо, не є нормальним. Звісно, ми не знаємо, як реагувати, куди спрямовувати гнів та тривогу, як боротися зі страхом, коли кожного дня не знаєш, що буде завтра. І чи завтра взагалі буде... Це цілком природно. Головне – залишатися щирим із самим собою. Якщо мандрівки є лише ухиленням від докорів сумління або засобом стерти війну з пам'яті, можливо, полегшення від цього не вийде. Навіть фізично перебуваючи далеко, ваш розум буде намагатися повернутися туди, звідки ви розпочали свій шлях.

Але якщо подорож скоріше виконує роль ресурсу, який відновлює сили та дає змогу знову бути корисним, тоді це можна вважати не втечею, а скоріше шляхом до зцілення. Іноді просто необхідно зупинитися та переосмислити власний шлях. Згадайте хоча б відомого українського письменника Михайла Коцюбинського, який писав про власну подорож за місто, як паузу, яка була необхідна для його душі та тіла [8]. Твір «Intermezzo» хоча й не новий, але, на подив, перегукується з сьогоднішніми подіями та настроями в Україні. Місто з усіма його перевантаженнями та стресовими факторами стало причиною емоційного виснаження, яке пережив автор. Виїзд на природу, якомога далі від суспільства, натомість став свіжим подихом повітря, якого так не вистачало герою для душевного спокою. Ця мандрівка, хоча й не довготривала, дозволила йому повернутися зціленим та знайти достатньо сили, аби протистояти щоденним викликам та режиму.

Так само й під час війни. Іноді потрібно взяти паузу, відсторонитися від травматичного досвіду й дозволити собі відновитися, аби повернутися сильнішим. Проте, це особистий вибір кожного. Неможливо примусити себе відпочивати, коли постійно перебуваєш у стані напруги, і неможливо повернутися до тривожних думок, коли тіло й розум нарешті знаходять спокій. Потрібно просто прислухатись до власних інстинктів.

Існує чимало інтерв'ю, де військові говорять про те, що вони борються за те, щоб прості люди могли продовжувати щоденне життя, вчитися, працювати, навіть подорожувати. Вони захищають нашу безпеку й ми маємо завжди про це пам'ятати. Але ми маємо також використовувати можливості, поки вони є. Ніхто не знає, що буде завтра. І це не означає, що варто поринути в хаос, ніби майбутнє немає значення все одно. Зовсім ні. Це просто означає, що іноді цілком нормально вирушити кудись, аби змінити атмосферу навколо й відновити сили.

Це особиста справа кожного. Коли в розмові хтось підіймає цю тему, я завжди думаю: «Мені соромно хотіти їхати. Але навіть більше соромно –

прожити життя й не мати позитивних спогадів, а ще жалкувати про безліч втрачених можливостей». Зрештою, ніхто не склав список правил щодо етичних норм під час війни. Я думаю, вони базуються на моральних принципах усередині нас. Тож подорожувати чи ні – вирішувати вам.

Марія Пушкаревська